

Afscheid

Lily houdt met beide handen de reling vast, om te zorgen dat ze haar plekje vooraan niet kwijtraakt. Tegen haar rug duwen onbekenden, die net als zij niets van het vertrek willen missen. Haar handen zijn nat van het zweet, maar ze laat niet los. Haar magere benen staan iets uit elkaar, als van een matroos tijdens een zware storm. Dit laatste moment laat ze zich niet afnemen, door niemand.

Joyce staat naast haar, losjes. Ze is zestien, vier jaar ouder dan Lily. Ze neemt haar plaats aan de reling als vanzelfsprekend in. Haar zal niemand opzijduwen.

Het is bloedheet, hoewel het nog vroeg in de morgen is. Er staat geen zuchtje wind. De zon komt op boven de lage gebouwen aan de kade en schijnt recht in Lily's ogen. Toch wendt ze haar blik niet af, want ze wil niets missen. Alles wat ze ziet, wil ze opslaan in haar geheugen. Misschien zijn dit wel de laatste beelden van Indië, het land waar ze geboren is. Ze is er gelukkig geweest en intens verdrietig. Ze heeft er oorlog en vrede meegemaakt. Daar is het graf van Chris, dat ze nu nooit meer kan bezoeken. Maar Indië bestaat niet meer. Het is een nieuw land geworden waar zij niet langer welkom is.

Ze kan de geur van Indië al niet meer ruiken; die wordt verdrongen door die van de zee en van de diesel van het schip. Een traan trekt een koud spoor over haar wang.

Beneden op de kade is de rij voor de loopplank verdwenen. Er is nog een laatste jongeman die zich met een koffer op zijn schouder met grote passen naar boven haast. Zodra hij aan boord is, klinken er bevelen over de kade en de loopplank wordt ingehaald. Matrozen sturen de mensen die afscheid

nemen naar achteren. Dat het er nog zoveel zijn... Volgens pa vertrekken er elke week zeker twee of drie schepen met passagiers die het nieuwe land Indonesië verlaten, omdat ze daar niet meer gewenst zijn. Indische Nederlanders, net als Lily en haar familie. Verstoten door het land waar ze van houden.

Joyce stoot haar aan en wijst. 'Kijk, daar is Robbie!' Ze rekt zich uit en zwaait met een witte zakdoek. Zonder opzij te kijken weet Lily dat haar zus eruitziet als een filmster in al haar bewegingen. Joyce is een schoonheid en trekt als vanzelf alle aandacht naar zich toe. Dat is altijd zo geweest. Ook nu lijkt het alsof heel Batavia is uitgelopen om alleen van haar afscheid te nemen. Robbie moet zelfs uit Bandoeng gekomen zijn om Joyce uit te zwaaien.

Met de rug van haar hand veegt Lily de traan van haar wang en ze slikt. Nu gedraagt Joyce zich alsof hun vertrek een groot avontuur is, maar straks komt de klap en dan moet ze er voor haar zijn. Zo gaat dat altijd met hen.

Matrozen maken de trossen los. Naast en achter Lily gooien mensen serpentines naar de wal om zo lang mogelijk met hun moederland verbonden te blijven. De motor van het schip stamp, onder haar voeten trilt het dek en er klinkt een oorverdovende toeter. Lily klemt haar handen om de reling, alsof ze zo kan voorkomen dat de ms Oranje Tandjong Priok verlaat, de haven van Batavia, de stad die nu Djakarta heet. Haar hoofd bonst en er trekt een rilling over haar rug, ondanks de hitte. Het is alsof ze letterlijk in tweeën wordt gescheurd en ze haar ene helft hier moet achterlaten. Waarom mag ze niet blijven?

'Tabee, Robbie!' roept Joyce. Aan wal vormen de zwaaiende handen een woud van eigenaardige bomen en al snel kan Lily niet meer zien wie wie is. Achter haar roepen mensen groeten in haar oor, die de kade nooit meer zullen bereiken. Het is voorbij.

Langzaam verlaat het schip de haven en zodra het op zee is, gaat het met volle vaart vooruit. Lily buigt zich over de reling, maar al snel is er geen land meer te zien. Pas als het laatste streepje verdwenen is, laat ze los en kijkt ze opzij. Op dat moment ziet ze het gezicht van haar zus verkreukelen van verdriet. Joyce grijpt de reling vast en begint wanhopig te snikken. Voorzichtig legt Lily een hand op haar rug en ze voelt de schokken door het lijf van haar zus gaan. 'Kom, we moeten naar pa en ma.'

Ze bukt zich om de witte zakdoek van Joyce op te rapen. 'Hier, die heb je laten vallen.'

Joyce neemt hem van haar aan en dept haar gezicht, terwijl ze nog steeds met haar gezicht naar de zee staat. Ze haalt een paar keer diep adem en dan knikt ze.

'We gaan.' Ze recht haar schouders en loopt zonder omkijken naar de hut waar ze hun ouders hebben achtergelaten. Lily volgt haar over het promenadedek en ze kijkt om zich heen. Een man in een elegant pak leunt over de reling en steekt een sigaret op. Twee jonge vrouwen wandelen gearmd heen en weer; hier en daar zijn de dekstoelen al in beslag genomen. Voor de oorlog voer de *MS Oranje* met verlofgangers van Indië naar Nederland, mensen die een halfjaar naar het vaderland gingen en dan weer terug. Hun vakantie begon zodra ze aan boord waren. Lily laat haar ogen over de reizigers op het promenadedek glijden. Je zou kunnen denken dat zij ook op vakantie gingen, maar niets is minder waar. Het zijn vluchtelingen, allemaal. Net als zij.

Daar is pa. Hij ligt met gesloten ogen in een dekstoel voor hun hut, de handen gevouwen op zijn borst die zacht op en neer gaat. Hij slaapt. Joyce loopt om hem heen en doet zachtjes de deur van de hut open, maar Lily blijft staan.

Pa lijkt kleiner en kwetsbaarder nu hij zijn uniform niet meer draagt. Officieel gaat hij met ziekteverlof, maar volgen-

de maand wordt het Koninklijk Nederlands Indische Leger* officieel opgeheven en gaat pa met pensioen, hoewel hij pas 42 jaar is. De jaren dat hij in de tropen heeft gediend tellen dubbel voor zijn pensioen, vandaar. Lily's ogen vullen zich opnieuw met tranen. Pa heeft er geen woord over gezegd, maar zijn pijn heeft ze de afgelopen tijd des te meer gevoeld: Als officier van het KNIL** vocht hij voor koningin en vaderland, maar de strijd is verloren.

'Lily!' Joyce staat met wijd opengesperde ogen in de deuropening van de hut en Lily voelt de paniek die door het lijf van haar zus golft. Wat is er? Ze begrijpt niet waar die paniek vandaan komt, ook niet met haar 'antennes' zoals Joyce haar intuïtie vaak een beetje spottend noemt.

Joyce gaat een stap opzij zodat Lily de hut in kan kijken. Die is niet groot en het is goed dat het merendeel van hun bagage in het ruim is opgeslagen. Ma zit in een stoel achter een bureautje met de handen in de schoot, schouders recht, een dame. Haar blik is onaangedaan, maar dat zegt niets. Ma laat nooit iets van haar gevoelens merken, bijna nooit. Alleen toen Chris...

'Dit kan toch niet!' Joyce' stem slaat over.

Lily kijkt opnieuw de hut rond en dan ziet ze het. Er staan maar twee bedden.

'Waar moeten wij...?'

'De hut is voor kapitein van Nerum en zijn echtgenote.' Joyce tikt op het kartonnen naambordje dat op de deur hangt. 'Maar dat die ook kinderen heeft...'

'Soedah... *** Laat maar,' zegt ma.

'Laat maar?' Joyce' stem schiet uit. 'We zitten een maand op deze boot. Wij moeten toch ook ergens slapen?'

---

* Het Nederlandse leger in de kolonie Nederlands-Indië.

** Afkorting voor het Koninklijk Nederlands Indisch Leger.

*** Soedah kun je vertalen als 'laat maar'.

‘Er is voor jullie slaapplek in het ruim, bij de vrouwen en kinderen van de soldaten.’

‘Ma!’ Joyce zet haar handen in de zij. ‘Weet pa dit?’ Ze draait zich om en stapt de hut uit. Lily onderdrukt een lachje. Pa kan zijn dutje vergeten.

Ze gaat op de rand van een van de twee smalle bedden zitten en ze kijkt naar haar moeder. Het is heet en benauwd in de hut en het ruikt er muf. De diesellucht dringt zelfs tot hier door, maar ma sluit zich ervoor af. Ze heeft zich in zichzelf teruggetrokken. Lily heeft het vaker gezien, als er iets ergs was in het kamp deed ma het ook. Van haar kunnen ze nu geen hulp verwachten. Ze moeten het zelf doen.

‘Hier?’ Joyce doet een paar passen achteruit en kijkt vol afgrijzen de matroos aan die hen de weg heeft gewezen. Lily blijft staan en zegt niets, maar ze voelt hetzelfde als haar zus. De lampen aan de wanden branden, maar de slaapzaal is donker. Hij ligt in het ruim, direct naast de machinekamer en daardoor overstemmen de scheepsmotoren bijna elk geluid. Het is bloedheet en het stinkt naar zweet, diesel en ongewassen kleren, zonder dat er enige hoop op frisse lucht is. Nergens is zelfs maar een raampje.

Overal waar je kijken kunt, staan rijen bedden. Ze lijken op de stapelbedden die Lily weleens in een kazerne gezien heeft, maar dan erger. Tussen twee ijzeren palen hangen aan weerszijden drie slaapplekken boven elkaar. Het zijn een soort hangmatten: buizenframes waartussen zeildoek is gespannen. Ze hebben geen matrassen en er is heel weinig ruimte tussen. Zweetdruppeltjes prikken over Lily’s hele lijf. Ze krijgt het benauwd als ze er alleen al naar kijkt.

De matroos kijkt Joyce geërgerd aan. ‘Zo wonen KNIL-soldaten en hun vrouwen toch altijd?’

‘Mijn vader is geen soldaat, maar een officier!’ Lily hoort

de wanhoop in de stem van haar zus, maar de matroos ziet waarschijnlijk alleen haar blik, die voor een buitenstaander arrogant moet overkomen. Hij haalt zijn schouders op, draait zich om en gaat de trap op.

Joyce klemt de slaaprol die ze heeft weten te bemachtigen tegen zich aan als een teddybeer. Ze schudt haar hoofd. 'Dit kan ik niet,' zegt ze zacht.

Lily kijkt naar de hangmatten waar armen, benen en hoofden uitsteken. Kan zij dit wel? Je kunt je er vast nauwelijks omdraaien, zo dicht hangen de slaapplaatsen boven elkaar. Heel even ziet ze haar slaapkamer in hun huis in Bandoeng voor zich waar ze de laatste vier jaar hebben gewoond en onverwacht hevig golft de heimwee door haar lijf. Maar hun huis is verkocht en de meeste van hun spullen ook.

Ze antwoordt dapperder dan ze zich voelt: 'We zullen wel moeten. Morgen gaat pa naar de kapitein, dan wordt het vast wel opgelost.' De bibber in haar stem verdwijnt in het lawaai van de stampende dieselmotoren.

Ze legt haar hand om de tjitjak, die ze altijd om haar hals draagt. Het uit been gesneden hagedisje brengt geluk. Ze kreeg hem toen ze klein was van haar oma, die niet meer leeft.

'Kom, ergens moet een plekje voor ons zijn.' Zacht geeft Lily haar zus een duwtje en ze loopt op de hangmatten af. Ze groet beleefd de eerste de beste vrouw die ze tegenkomt. 'Selamat malam^{*}, ibu. Weet u misschien waar mijn zus en ik kunnen slapen?'

De vrouw is traditioneel gekleed in *sarong*^{**} en *kabaja*^{***} en groet terug. Zo te zien is zij een echte Indonesische, maar omdat ze getrouwd is met een KNIL-soldaat heeft ze natuur-

---

* Goedenavond, mevrouw.

** Wikkelrok.

*** Witte bloes met borduursel.

lijk de Nederlandse nationaliteit. Dus is ook zij niet meer welkom in haar eigen land. Arme vrouw. Zij heeft vast geen idee hoe het in Nederland is, net als Lily.

‘Bij ons in de rij zijn nog twee hangmatten vrij, kom maar.’ De vrouw loopt tussen een paar moeders door die hun kinderen in bed stoppen en ontwijkt handig de koffers en tassen die op de grond staan. ‘Dat bovenste bed daar aan het einde is nog vrij, en deze middelste naast die van mijn zoon,’ wijst ze.

‘Die aan het einde neem ik.’ Joyce wringt zich langs Lily en loopt naar de laatste hangmat van de rij. Even spijt het Lily dat ze zelf niet sneller gereageerd heeft, maar dat is flauw. Ze weet dat Joyce bang is in het donker en op die plaats heeft ze waarschijnlijk zicht op de lampen die aan de wanden van het ruim hangen. Joyce klimt behendig in het bovenste bed en zwaait naar Lily, terwijl ze veelbetekenend met haar wenkbrauwen wiebelt. ‘Slaap lékker!’

Lily draait zich om naar haar eigen slaappleats. Op het middelste rek met zeildoek liggen een kussen en twee deken. Hoe maak je daarmee een bed op? Ze kijkt om zich heen hoe de soldatenvrouwen en kinderen dat doen. In Indië woonden zij niet in huizen, maar in de kazerne bij hun man en vader en ze zijn het waarschijnlijk gewend.

‘Eén deken is om op te liggen en de andere om over je heen te trekken,’ zegt de jongen die op het bed naast haar ligt. Hij moet ongeveer van haar leeftijd zijn en hij lijkt op de vrouw die haar daarnet geholpen heeft. Dat is waar ook, het is haar zoon.

‘Dank je.’ Ze is blij dat ze haar pyjama al in de hut van pa en ma heeft aangetrokken. Zo dicht als ze hier bij elkaar liggen... Nadat ze een deken over het zeildoek heeft uitgespreid, hijst ze zich op de rand van het ijzeren frame dat onder het bovenliggende frame uitsteekt. Daar doet ze haar slippers uit en ze legt ze aan het voeteneinde. Ze gaat op de deken liggen; het

hoofd op het kussen, de rug naar de jongen toe. Ondanks de hitte trekt ze de andere deken zo ver mogelijk over zich heen. Daarmee kan ze de rest van de wereld buitensluiten. Het is dat-ie zo naar zweet stinkt, anders had ze hem het liefst ook nog over haar hoofd getrokken. Ze rolt zich op als een egel en zoekt met één hand de tjitjak. Het is maar goed dat haar oma niet weet dat Joyce en zij in een ruim tussen soldatenvrouwen slapen. Wat zou ze gezegd hebben als ze dit zag? Van haar heeft ma immers het standsverschil tussen soldaten en officieren met de paplepel ingegoten gekregen.

Lily knijpt haar ogen stijf dicht. Hoe eerder ze in slaap valt, hoe eerder het weer ochtend is. Ze probeert zich voor te stellen dat ze in haar bed in Bandoeng ligt; buiten klinken daar krekels en kikkers, soms een *tokeh*...^{*} Maar hier dreunen de dieselmotoren; er huilt een kind en een paar bedden verderop ligt iemand hard te snurken. Het is heet en de lucht is zo zwaar dat Lily het gevoel heeft alsof hij haar letterlijk op het bed drukt. Ze krijgt bijna geen adem meer en de deken prikt. Ze schopt hem van zich af. Met haar voet raakt ze de jongen naast haar.

‘Hé!’

Lily draait zich om en in het schemerduister ziet ze zijn gezicht. ‘Het spijt me,’ fluistert ze.

‘Al goed. Het is benauwd, hè?’ De jongen heeft zijn deken als een slaaprol tussen zijn benen. ‘Ik heet Bennie, en jij?’

Bennies moeder, die boven Lily ligt, buigt zich over de rand. ‘Nu slapen, kinderen. Morgen moeten jullie maar kennismaken.’

---

* Een tokeh is een hagedis die tot de gekkosoort behoort. Hij maakt een hard geluid, dat klinkt als ‘to... keh’. Dan zie je waar het woord vandaan komt.

Als Lily haar ogen opendoet, is de hele zaal in diepe rust. Ze moet dus toch in slaap gevallen zijn. Inmiddels ligt ze met haar gezicht naar Bennie toe en ze draait zich zo voorzichtig mogelijk terug naar haar andere zij. Als haar ogen na een poosje aan het donker gewend zijn, ziet ze aan de overkant van het gangpad donkere bulten op de hangmatten. Verstotenen, net als zij. Zouden ze ook zo'n heimwee hebben?

Door het gangpad komt iemand geluidloos op haar aflopen, een man. Dat is raar, want de soldaten slapen in een andere zaal. De man draagt witte kleding die lijkt op te lichten in de duisternis. Is het iemand van het personeel? De kapitein die komt zeggen dat er toch een plaatsje is voor Joyce en haar bij pa en ma in de hut? Zodra die gedachte in haar opkomt, weet Lily dat het onzin is. Niemand weet immers in welke rij Joyce en zij liggen. En als er al iets geregeld wordt, gebeurt dat overdag en niet midden in de nacht.

Als de man dichterbij komt, ziet ze dat hij Indisch is en dat zijn voeten de vloer niet raken. Hij draagt geen scheepsuniform, maar een wit pak dat bedekt is met bloedvlekken. Haar mond wordt droog. Ze durft niet meer te bewegen, maar haar ogen laten die van de man niet los.

Hij kijkt haar vriendelijk aan en ze heeft het gevoel dat ze hem kent, maar ze weet niet waarvan. Zonder woorden zegt hij dat ze niet bang voor hem moet zijn, maar boven op zijn kalende hoofd heeft hij een diepe wond. Vandaaruit loopt er een bloedstraal in zijn oog. Voor haar bed blijft hij staan en hij strekt zijn hand naar haar uit. 'Lily...'

Hij komt haar iets belangrijks vertellen, beseft ze. Op dat moment is het alsof ze boven haar angst uitstijgt en haar hele lijf oor is geworden. Het staat open voor zijn boodschap.

'Ben je wakker?' Achter haar rug klinkt de stem van Bennie, Lily knippert met haar ogen, haar concentratie verdwijnt en de man voor haar bed is in één keer verdwenen. Heeft ze zich

dit verbeeld? Ze knippert nog eens met haar ogen, maar de man is definitief weg en ze wordt overvallen door een enorme vermoeidheid.

Met moeite draait ze zich om. 'Ja. Ik ben wakker.'

Bennie zucht. 'Ik had een nare droom en toen ik wakker werd, zag ik een licht naast jouw bed. Maar dat zal ik wel gedroomd hebben.'

'Nee, er was iemand.' Ze is zo vol van wat er net is gebeurd, dat haar hoofd ervan overloopt. Ze moet er iets over zeggen tegen Bennie. 'Hij wou me iets vertellen, maar toen jij begon te praten, verdween hij.'